

Alárendelt mellékmondatok

Bevezetés

A félév során előbb megtanultuk, hogyan épülnek fel **szavakból** (főnevekből, melléknevekből, számnevekből, névmásokból, igékből, határozószavakból, előjárókból...) **szó szerkezetek**: pl. *főnévi csoportok* [NP-k], *előjárós csoportok* [PP-k] és *igei csoportok* [VP-k]. Például a bibliai héberben egy főnév és egy azt követő – vele nemben, számban és határozottságban egyeztetett – melléknév alkothat egy főnévi szerkezetet (NP-t). Egy prepozíció és az azt követő főnévi csoport alkot egy PP-t. Igei csoportot például úgy kaphatunk, ha egy tárgy (tranzitív) ige megkapja a tárgyát.

Eközben azt is azt is megfigyeltük, ahogy ezekből a szó szerkezetekből **mondategységek** állnak össze. Láttuk, hogy a bibliai héber **alapszórendje VSO**. Azt is láttuk, hogy egy mondaegység szórendje eltérhet különböző okok miatt az alapszórendtől. Például a tárgy (O) megelőzheti az alanyt (S), ha előbbi rövidebb, például csak egy névmás, míg utóbbi hosszabb. A héber ún. **pro-drop** nyelv, vagyis az alany és a tárgy kieshet, ha egy olyan névmás lenne, amely a kontextusból (valamint az ige ragjából) kikövetkeztethető (vö. *אכלתי ettem*, de angolul *I ate*, franciául *j'ai mangé* – az előbbi két nyelvben elhagyható a személyes névmás, az utóbbi két nyelvben viszont kötelező). Azt is megfigyeltük, hogy néha az alany, a tárgy vagy más mondatrész az ige elé kerül, mert például hangsúlyt kap, topik vagy fókusz funkciót tölt be.

A szintaxis nevű Lego-játékban az utolsó lépés az, ahogy mondategységekből **mondatok** születnek. Iskolai tanulmányainkból tudjuk, hogy **egyszerű mondatok** esetén egy mondat egyetlen mondategységet tartalmaz, míg az **összetett mondatok** több mondategységet is tartalmazhatnak. **Mellérendelés** esetén a mondategységek egyenrangúak, az így kapott összetett mondatot az angol szakirodalom *compound sentence*-nek nevezi. **Alárendelés** esetén viszont egy **főmondatba ágyazódik bele** egy **mellékmondat**, az így kapott összetett mondatra *complex sentence*-ként hivatkozik az angol nyelvészeti terminológia.

Alá- és mellérendelések kötőszói

Két mondategység kapcsolatát a **kötőszó** (angolul: *conjunction*) jeleníti meg. Általában jól elválaszthatók egymástól az alárendelő és a mellérendelő szerkezetek kötőszói.

A kötőszavak egy része **mellérendelésekben** jelenik meg:

<u>Kapcsolatos kötőszavak:</u>	<i>és, sőt, is... is...</i>
<u>Ellentétes kötőszavak:</u>	<i>de, azonban, ámde...</i>
<u>Választó kötőszavak:</u>	<i>vagy, akár, vagy... vagy...</i>
<u>Következtető kötőszavak:</u>	<i>ezért, tehát...</i>
<u>Magyarázó kötőszavak:</u>	<i>ugyanis, azaz...</i>

A mellérendelt tagmondatok jelentései egyszerűen „összeadódnak”, így születik meg a teljes mondat jelentése. Ezen felül a kötőszók is hozzájárulhatnak a mondat jelentéséhez azáltal, hogy például a két részállítás között fennálló valamiféle logikai kapcsolat meglétét is állítják.⁸ Végül a *pragmatika*, a

---

⁸ A helyzet ennél komplikáltabb, mert például választó kötőszó esetén a mondat csupán annyit állít, hogy a két részállítás közül (legfeljebb vagy pontosan) egy igaz, és nem feltétlenül mindkettő.

világgal és a beszédsszituációval kapcsolatos ismereteink további, a nyelvi szinten explicit módon nem megjelenő információkkal egészíthetjük ki a két tagmondat kapcsolatát. Így az és kötőszó két tagmondat között néha egyidejűséget, máskor időbeli egymásutániséget fejez ki, míg az időbeli egymásutániség együtt járhat logikai ok-okozati kapcsolattal is. Máskor ugyanez a kötőszó burkolt ellentétet fejez ki. Egy mondat pontos megértéséhez hozzátartozik az is, hogy megértjük a tagmondatok közti kapcsolatot (avagy a tagmondatok közötti lehetséges logikai kapcsolatok spektrumát).

Ezt a Héber Biblia olvasása során nehezzé teszi az a tény, hogy a bibliai héber nem annyira gazdag kötőszóiban, mint a nyelv későbbi korszakai. Legtöbb esetben a ׀ fejezi ki a kötőszók széles spektrumát. *Bibliai héber olvasása során oda kell figyelnünk tehát arra, hogy nem minden ׀ jelentése 'és'!*

[Néhány példa: ...]

Alárendelést kifejező kötőszó a magyarban a *hogy*, héberben a כִּי és az אֲשֶׁר. Utóbbira rövidesen visszatérünk. A *hogy* mellékmondatot teszi a mondategységet, akárcsak a כִּי a bibliai héberben (eltérően a modern hébertől):

- (1) וַיֵּרָא יְקֹנָן כִּי רַבָּה רַעַת הָאָדָם בְּאָרֶץ
És látta az Örökkévaló, hogy nagy az ember gonoszága a földön (Gen. 6:5, Noé története)
- (2) וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל אַכִּישׁ כִּי מָה עָשִׂיתִי וּמָה מֵצִאתָ בְּעַבְדְּךָ מִיּוֹם אֲשֶׁר הָיִיתִי לְפָנֶיךָ עַד הַיּוֹם הַזֶּה
És [azt] mondta Dávid Ákhisnak, hogy mit csináltam, és mit találtál a szolgálódban azóta, hogy nálad vagyok, a mai napig?... (1Sám. 29:8)

Ezekben a példákban az alárendelt mellékmondat jelenti a főmondat tárgyát: amit az alany lát vagy mond (kérdés). A (2) példa azt is illusztrálja, hogy a bibliai nyelvben még nem létezett az a tudatos különbségtétel, amelyet ma teszünk a függő beszéd („azt mondta, hogy mit csinált...”) és a közvetlen idézet („azt mondta: 'mit csináltam...?'...”) között, legalábbis a modern nyugati művelt irodalmi nyelvhasználatban. A (2)-beli kérdés – az első személy harmadik személybe történő átalakítása nélkül – a כִּי kötőszó révén válik alárendelhetővé, és ennek köszönhetően illeszthető be a teljes mondaegység a főmondati ige (*mondta*) tárgya helyére.

A כִּי partikula funkciói

A כִּי szócska (partikula) a bibliai héberben sok funkcióval bír. A modern héberből ismert 'mert' jelentés mellett nagyon gyakori a 'hogy' jelentés is, amelyre a fentiekben láttunk példákat. A fenti (2) példamondat első כִּי-je viszont arra figyelmeztet, hogy további használatai is vannak ennek a szónak. Ott a jelentése: 'hanem'.

Az alábbi példákban 'ha' és 'amikor' jelentésben szerepel:

- (a) (51) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֲבָרִים אֶת הַיַּרְדֵּן אֶל אֶרֶץ כְּנָעַן: (52) וְהֹרַשְׁתֶּם אֶת כָּל יִשְׁבֵי הָאָרֶץ
 מִפְּנֵיכֶם וְאֲבֹדְתֶם אֶת כָּל מִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְאֶת כָּל צֹלְמֵי מַסַּכְתֶּם תִּאבְדוּ וְאֶת כָּל בְּמוֹתֵיכֶם תִּשְׁמִידוּ:
(51) Beszélj Izrael fiaihoz, és mond nekik: ha átkeltek a Jordánon Kánaán földjére, (52) és elfoglaljátok a föld valamennyi lakóját, akkor veszejtétek el valamennyi bálványukat, és minden öntött szobrukat veszejtétek el, és pusztítsátok el minden [áldozati] magaslatakat. (Num. 33:51-52)
- (b) כִּי יִגָּב אִישׁ שׁוֹר אוֹ שֶׁה וּטְבַחְהוּ אוֹ מְכָרוּ תְּמִשָּׁה בְּקֶרֶן יְשֻׁלָּם תַּסֵּת הַשׁוֹר וְאַרְבַּע צֹאן תַּסֵּת הַשֶּׁה:
Ha valaki marhát vagy juhot lop, és levágja vagy eladja, [akkor] öt marhát adjon kártérítésül egy marháért és négy juhot egy juhért. (RUF, Exod. 21:37)

Figyeljük meg az (a) példában, hogy a *ha... akkor...* szerkezetben héberül a *ha* helyén כִּי vagy אם szerepel, míg az *akkor* helyén ׀. Utóbbira különösen oda kell figyelnünk, mert könnyen hihetjük, hogy még a feltételt, a premissza (*ha...*) második felét olvassuk, amikor már a következtetés (*akkor...*) kezdődik. Ezzel szemben a (b) mondatban az *akkor* nincs kitéve a héber szövegben. Magunknak kell rájönnünk arra, hogy az etnahta után már a következtetés jön.

A szócska számos további jelentését mutatja be Arnold és Choi, pp. 149–155.

Alárendelés vonatkozó névmással

Alárendelés esetén tehát egy **főmondatba ágyazódik bele** egy **mellékmondat**. Az alárendelések számos fajtája közül az alábbiakban azzal az esettel foglalkozunk, amikor a mellékmondat a főmondat egyik mondatrészének a szerepét tölti be.

A magyar nyelv „előnye” az, hogy gyakran megjelenik a főmondatban egy *mutató névmás* vagy mutatószó (*az, azt, annak, abban, ott...*), amelynek az alakja (esetragja) jelzi, hogy a mellékmondat a főmondatban milyen szerepet tölt be. Ugyanakkor a mellékmondatban a kötőszó szerepét egy *vonatkozó névmás* (*aki, ami, akit, amelyik, amiben, ahol, akinek...*) tölti be, amely szintén ragot kap. A mutató névmás jelzi a főmondatbeli funkciót, míg a vonatkozó névmás a mellékmondatbeli funkciót. Figyeljük meg az alábbi példákat:

A mellékmondat a főmondatban:	A vonatkozó névmás a mellékmondatban:	Példamondat: (kiemelve az alárendelt mellékmondatot)
alany	alany	Aki mer, az nyer.
alany	tárgy	Az jöjjön, akit hívunk.
tárgy	alany	Azt kérem, amelyik a polc szélén van.
alany	birtokosjelző	Az a szép, akinek a szeme kék.
alany	minőségjelző	Amelyik kutya ugat, az nem harap.
tárgy	állandó határozó	Azt vedd el, akibe beleszerettél.
módosító	helyhatározó	Azt a házat vedd ki, ahol jól érzed magad.
módosító	időhatározó	Abban a pillanatban, amikor meglátta, elfutott.

A példák közül a két legutolsó a kakukktojás: a **vonatkozó mellékmondat** (angolul *relative clause*) a mellékmondatok egy nagyon gyakori esete, és talán egy kicsit kilóg a fenti sémából:

- Azt a házat vedd ki, ahol jól érzed magad.**
- Azt a házat, ahol jól érzed magad, vedd ki.**
- Azt A házat, ahol jól érzed magad, vedd ki.**
- A ház, **amelyben jól érzed magad, lesz a megoldás.**

A mellékmondat ezekben az esetekben a *ház* szót módosítja: a főmondatból nézve a mellékmondat ennek a főnévnek egy speciális jelzője. *Milyen ház(at)? Ahol/amelyben jól érzed magad.*

Hogyan járul hozzá a vonatkozó névmás a főmondat jelentéséhez?

A vonatkozó névmást tartalmazó alárendelt mellékmondatok csak bizonyos esetekben igazak. A vonatkozó névmás helyére számos entitást (személyt, tárgyat, kutyát...) írhatnánk, de ezeknek csupán egy részhalmazára igaz az állítás. Ez a részhalmaz az, amellyel a mellékmondat hozzájárul a főmondat jelentéséhez.

Tekintsünk néhány példát. *Aki mer, az nyer* – Az embereknek csupán egy része mer, de az állítás szerint ezek az emberek nyernek is.

Az jöjjön, akit hívunk – A szóba jöhető személyek közül (például akik egy orvosi rendelőben várnak) csupán egy személyt fogunk (egyszerre) hívni. Az állítás (felszólítás) az, hogy ez az egy személy (akire igaz az, hogy őt hívjuk), az, aki jöjjön. Vegyük észre, hogy a főmondat első szava (*az*) nem csupán alany, de fókuszpozícióban is van. Vagyis az a személy, akit hívunk, jöhet, de más nem. Ez az *az* kizárja a szóba jöhető többi személyt.

Az a szép, akinek a szeme kék – a lányok egy részének a szeme kék, másoké barna vagy zöld. A főmondat állítása arra az alanyra érvényes, aki a mellékmondatot birtokosjelzőként igazgá teszi. Vagyis X személyre akkor igaz az, hogy szép, ha X személy szemére igaz az, hogy kék.

Azt a házat vedd ki, ahol jól érzed magad – A főmondatbeli felszólítás melyik házra érvényes? Arra, amelyikre igaz, hogy ott jól érzed magad.

Az אשר a magyar mutató névmás és a magyar vonatkozó névmás funkcióit kombinálja. Figyeljük meg, egyrészt a főmondat felől („mutató névmás”), másrészt a mellékmondat felől („vonatkozó névmás”), mi történik a magyarban és a héberben.

- (1) וַיֵּשְׁבֶתָ עִמּוֹ יָמִים אֲחָדִים עַד אֲשֶׁר תָּשׁוּב תְּחִמָּת אַחִיךָ:
Maradj nála egy ideig, [addig] amíg bátyád haragja elmúlik. (Gen 27:44, RUF, Rebeka Jákobhoz)
- (2) וַעֲשֵׂה לּוֹ אֶת אֲשֶׁר טוֹב בְּעֵינֶיךָ
(...) és tedd vele azt, ami jó a szemedben (2Sám. 19:38)
- (3) וַצִּוּהָ הַכֹּהֵן וְכַבְּסוּ אֶת אֲשֶׁר בּוֹ הַנֶּגַע
És parancsolja meg a kohanita [pap], és mossák ki [azt,] amiben kiütés [van] (Lev. 13:54)
- (4) גַּם כָּל הָאָדָם אֲשֶׁר נָתַן לוֹ הָאֱלֹהִים עֲשֶׂר וּנְכֻסִים (...) זֶה מַתַּת אֱלֹהִים הִיא:
Az ember, akinek adott az Isten gazdagságot és javakat (...) ez Isten ajándéka. (Préd. 5:18)
- (5) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נֹתַתִּי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֵת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְּרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע (...):
És mondta Isten: íme odaadom nektek mindazt a magot hozó növényt, amely a földön van, és mindazt a fát, amelyen magot hozó fagyümölcs [van]. (...) (Gen. 1:29)
- (6) רַק בְּאֶרֶץ גִּזְוֹן אֲשֶׁר שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה בְּרֵד:
Csak Gósen földjén, ahol Izrael fiai [vannak], nem volt jégeső. (Exod. 9:26)
- (7) וַתֹּצֵא הָאָרֶץ דָּשָׂא עֵשֶׂב מְזֵרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֲשֵׂה פְּרִי אֲשֶׁר זֶרַעוּ בּוֹ לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב:
Hajtott a föld növényeket: különféle magvakat hozó füveket, és különféle gyümölcsstermő fákat, amelyeknek magvuk [rajtuk] van. És látta Isten, hogy ez jó. (Gen. 1:12, RUF alapján)

A főmondat felől nézve, az אשר több különböző funkciót tölthet be. Ezek a funkciók nem annyira látványosak, mint a magyar mutató névmások, amelyek esetragokat kapnak. Kivételt képeznek azok az esetek, ahol az אשר-t előljáró előzi meg, mint például (1)-ben. Az את-אשר a (2) és a (3) példákban azt mutatják, hogy ha a mellékmondat önmagában a tárgy (nem pedig a tárgy módosítója), akkor את prepozíciót kap, mintha határozott főnévi szerkezet volna.

A mellékmondat felől nézve, az אשר a mellékmondatban szintén számos funkciót tölthet be. Ezek ismét nem nagyon látványosak, kivéve, ha határozói funkciót tölt be. A (2) példában a vonatkozó névmás a mellékmondat alanya, mintha a héberben az אשר töltené be ezt a funkciót. Hasonlóan nincs jelölve az, ha a mellékmondatban a vonatkozó névmás tárgyi funkciót kap.

Azonban a (3) mondat magyar fordításában *amiben* a vonatkozó névmás, helyhatározó: az eredetiben itt felbukkan egy személyragozott prepozíció, אשר בו. Hasonló történik (4)-ben: az *ember*, akire a mellékmondat vonatkozik, az alárendelt mellékmondatnak részeshatározója, és ismét megjelenik egy ragozott előljáró. Az (5) mondat első mellékmondatában a vonatkozó névmás alany, a második mellékmondatban helyhatározó (ismét ragozott prepozícióval). A (6) mondat magyar fordításában ismét helyhatározói funkciót lát el a vonatkozó mellékmondat, de itt a héber eredeti ragozott prepozíció helyett a שם határozószót használ. A (7) mondatban pedig a vonatkozó névmás birtokosjelzői funkciót lát el, amelyet a héber úgy fejez ki, hogy egy birtokos szuffixum jelenik meg a jelzett szón (זרע).

Két, nagyon eltérő példa a vonatkozó mellékmondatra:

- (1) וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרְקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרְקִיעַ
(...) és elválasztotta [azokat] a vizeket, **amelyek** a boltozat alatt [vannak], [azoktól] a vizektől, **amelyek** a boltozat felett [vannak] (...) (Gen. 1:7, teremtés)
- (2) וְאֵלֶּה תְּלֻדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן אַבְרָהָם אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר הַמִּצְרַיִת שִׁפְחַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם:
És [ez] a története Jismaelnek, Ábrahám fiának, **akit** szült az egyiptomi Hágár, Sára szolgálója, Ábrahám részére. (Gen. 25:12)

A mellékmondatok mindkét esetben „jelzői” egy főnévnek. Ezek a főnevek mindkét esetben genitivusi funkcióban állnak, hiszen a két מים az (1) példában egy-egy prepozíciót követ, míg a *Jismael* (2)-ben a ’történet’ jelentésű תולדות birtokos jelzője. Azonban a *vizek* az (1)-beli mellékmondatoknak alanyai, míg *Jismael* a (2)-beli mellékmondat tárgya. Ez a különbség jól látszódik az אשר fordításaként megjelenő magyar vonatkozó névmások (*amelyek*, ill. *akit*) esetvégződésén.

Egy másik jelentős különbség annak ismerős, aki járatos az angol központozás szabályaiban.⁹ Az (1)-beli mellékmondatok korlátozóak (*restrictive clause*): kijelölik, hogy mely vizekről is van szó (azokról, amelyek itt találhatóak, vagy ott találhatóak). A mellékmondat nem kihagyható, nélküle a mondatnak nem lenne értelme, vagy más lenne az értelme. Ezzel szemben (2)-ből kihagyható a mellékmondat: a nem-korlátozó mellékmondat (*non-restrictive clause*) csupán kiegészítő információval szolgál, de enélkül is tudnánk, melyik Jismaelről van szó.

Kötőszó nélküli alárendelések

A kötőszavak – akár mellérendelő, akár alárendelő funkciójuk lenne – azonban nem mindig jelennek meg. Az alábbi példából kihagytam a központozást, mintha bibliai héber szöveg lenne, és mindjárt kétértelművé válik:

a. Azt mondta János nem ment el.

Az egyik jelentése szerint *János* a főmondat alanya (’János mondta’), és az alárendelt tagmondat igéjének (*elment*) alanyát kell a szövegkontextusból meghatározni. A második jelentés szerint a főmondat alanya (ki mondta?) nem hangzik el, míg *János* már az alárendelt mellékmondatához tartozik, ő az *elment* alanya.

A bibliai héber is hajlamos kihagyni az אשר kötőszót. Íme néhány példa:

Feladat:

Keressenek egy szabadon választott bibliai szövegben öt olyan mondatot, amelyben szerepel a כִּי vagy az אשר kötőszó. Határozza meg ezekben a mondatokban azt, hogy a mellékmondat hogyan járul hozzá a főmondat jelentéséhez.

⁹ Egy példa a kétféle vonatkozó mellékmondatra (forrás: <http://www.angoltanszek.hu/TUT/tut.php?tid=29>):

My sister, who is married to an American, does not speak very good English.

’A nővérem – akinek [mellesleg] amerikai férje van – nem beszél valami jól angolul.’

My sister who is married to an American does not speak very good English.

’Az a nővérem [a több közül], akinek amerikai férje van, nem beszél valami jól angolul.’